

ELŐSZÓ

Prónai Csaba

A Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, a Szlovák Tudományos Akadémia Etnológiai Intézete és a tornaljai Kulturális Antropológiai Műhely közös kutatást indított Gömör régióban a cigány és a nem cigány csoportok egymáshoz való viszonyáról. A vizsgálat az itt élő cigányok etnikai identitására, az etnikai identitás és a felekezeti hovatartozás közötti összefüggésre, továbbá az együttélést befolyásoló, illetve akadályozó konfliktusok közül a munkanélküliségre és az oktatásra terjedt ki. Módszerét nem neveznénk „vegytisztán” sem szociológiai, sem kulturális antropológiai, inkább „szociográfiai mélyfúrásokról” beszélünk, amelyek során a résztvevő megfigyelés mellett interjúkat és kérdőíveket is használtunk.

A közös kutatás – többek között – az alábbi kérdésekre kereste a választ:

– milyen egy-egy település demográfiai helyzete, etnikai összetétele, gazdasági potenciálja, oktatási rendszere, hitélete;

– mennyiben hasonlít a gömöri térség cigány/nem cigány együttélése a magyarországi cigány/nem cigány együttéléshez;

– beszélhetünk-e harmonikus együttéléstről, ahol egymás szokásait, hagyományait tiszteletben tartó közösségek vannak, vagy csupán meg(él)tűrjük egymást az adott településen lakók.

Azt, hogy a cigányok és a nem cigányok együttélését a gömöri régióban a Szlovák Tudományos Akadémia, a tornaljai Kulturális Antropológiai Műhely és a Magyar Tudományos Akadémia munkatársai közösen kutassák, két szempont is indokolta. Egyrészt okkal feltételeztük, hogy van hasonlóság a szlovákiai és a magyar „cigánykérdés” között, ráadásul mindkét országban ez számít a leg súlyosabb belpolitikai problémának (amely akár mindkét ország EU-csatlakozását megkérdőjelezhetné volna). Másrészt pedig bizonyos értelemben a gömöri régió Szlovákia és Magyarország „közös régiója”.

Gömör megye eredetileg a történeti Magyarország megyéje volt,¹ ám a trianoni döntés után két országon is átívelő „képződménnyé” vált. A 19–20. század fordulóján a mintegy 280 települést számláló egykori megye legnagyobb része a II. világháborút követően Csehszlovákiához került.² A Magyarországnak megmaradt 21 gömöri település³ beolvadt „a Borsod-Abaúj-Zemplén néven jelzett konglomerátumba”.⁴

Gömör „kiválasztását” az is indokolta, hogy ezt a területet – ahogyan azt B. Kovács István⁵ is írja – „évszázadok óta a multietnicitás jellemzi”. És a magyarok, a szlovákok, a németek, a ruszinok és a zsidók mellett cigányok is élnek itt. Már a 17.

1 Összefoglaló bemutatását lásd pl. Csorba, 1985; Paládi-Kovács, 1988:157–161.

2 Bodnár, 1987:77.

3 Településrajzokról lásd pl. Pintér, 1986.

4 Ujváry, 1985:5.

5 B. Kovács, 2000–2001:133., 135–136.

századtól bizonyítható a jelenlétük; a vályogvetés, a kovácsolás és az alkalmi munka mellett a zenélés volt a leggyakoribb foglalkozásuk.⁶ Neves zenész cigány-dinasztiák tagjai „rajzoltak innen ki” Losonc, Kassa, Eger és Miskolc felé.⁷

Továbbá azért is döntöttünk Gömör mellett, mert e terület etnikai folyamatainak alakulása során egy sajátos helyzet állt elő. Miközben ugyanis a hivatalos statisztikai adatok magyar-szlovák „kevertséget” mutatnak, addig a megye nem kis hányada esetében „valójában” három etnikummal kell(ene) számolnunk, sőt azt is mondhatjuk, hogy némely települések megindultak az „elcigányosodás” útján. Gömör sok településén élnek „magukat vagy magyarnak vagy szlováknak valló cigányok”, még ha ez a hivatalos statisztikákból nem is látszik, és – ahogyan azt Gecse Annabella⁸ írja – „éppen ezért szükséges a »települési multietnicitást mutató adatok« közelebbi vizsgálata”.

Erre tesz kísérletet a jelen kötet hat tanulmánya, amelyek szerzői (Gecse Annabella, Kovács Attila, Kuchta Karin, P. Bodnár Enikó, Pusko Gábor, Prónai Csaba és Vajda Imre) valamennyien az általuk vizsgált településeken személyesen folytattak terepmunkát, adataik „elsőkézből származó” információkon alapulnak. Mindazonáltal szükségesnek tartottuk mindezeket egy tudománytörténeti összefoglalással bevezetni: ezt Arne B. Mann készítette.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- B. Kovács István, 2000–2001: *Ethnokulturelle Gliederung der Region Gömör und Kleinhont*. Acta Ethnologica Danubiana, 2-3. szám, 133-141.
- Bodnár Mónika, 1987: *Szlovák telepesek a magyarországi Gömör területén*. In: *Folk-lór és tradíció* IV. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 77-85.
- Csemer Géza, 1994: *Habiszti. Cigányok élete – étele*. H. n., k. n.
- Csorba Csaba, 1985: *A történeti Gömör*. In: Ujváry Zoltán (szerk.): *Gömör néprajza I*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 19-27.
- Faggyas István, 1993: *A cigányzene Gömörben*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen.
- Gecse Annabella, 2001: *A terek használatának etnikai sajátosságai Baracán. Gömörország*, II. évf., 3. szám, 5-8.
- Paládi-Kovács Attila, 1988: *Tájak, népcsoportok és gazdasági szakosodás Dél-Gömörben*. In: uő. *Életmód, foglalkozás, nemzetiség*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 157-194.
- Pintér István, 1986: *Dél-Gömör településnéprajza*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen.
- Ujváry Zoltán, 1985: *A gömöri népélet kutatása*. In: Ujváry Zoltán (szerk.): *Gömör néprajza I*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 5-17.

6 Paládi-Kovács, 1988:178.

7 Faggyas, 1993:10. Gömöri volt pl. Czinka Panna is (vö. Csemer, 1994:17).

9 Gecse, 2001:5.

A SZLOVÁKIAI ROMOLÓGIAI KUTATÁSOK ÁTTEKINTÉSE

Arne B. Mann

Szlovákia területén ma több mint 300 000 ezer cigány él (egyes számítások szerint 400.000-500.000), ami az összlakosság 5,7%-át – illetve 7,6%-9,5%-át – jelenti. A többségi társadalomtól és a többi etnikai kisebbségtől (magyarok, ruszinok, csehek stb.) nem csupán látható antropológiai jegyekkel és nyelvükkel különböznek, hanem eltérő társadalmi státusukkal is: e társadalmi csoport marginalizált helyzete a történelem során társadalmi izolációban nyilvánult meg – elkülönült lokális társadalmakban éléssel (cigány vagy kompakt településeken – általában a települések szélén), az interetnikus házasságkötések hiányával, konzervatív életmóddal. A 20. század első felében lezajló változások, a hagyományos létfenntartási formák fokozatos eltűnése, a kollektivizáció idején a cigány napszámosok iránti igény megszűnése, vagy a gazdasági átalakulás 1989 után – mind-mind a társadalmi különbségek elmélyüléséhez, illetve a cigány és a nem cigány lakosság közti etnikus kapcsolatok rosszabbodásához vezetett. A többségi társadalom ma a cigányokat problematikus, alkalmazkodásra képtelen, szociálisan teljesen a többségi társadalomtól függő csoportnak tekinti, amelyre a lakosság többi része csak ráfizet (adójjával hozzájárul az eltartásukhoz; a mezőgazdasági termények eltulajdonításának következménye; a kötelező vízum bevezetésével való fenyegetés a nyugat-európai államok részéről a szlovákiai cigányok ezen országokba való emigrációja miatt...). A közvélemény negatív, cigányellenes hozzáállása többségében látens formában van jelen. Megdöbbenő, hogy a közvélemény (mind a politikai, mind a kulturális elit), összességében még a szélsőséges csoportok cigányokkal szembeni nyílt támadásaival szemben is érzéketlennek mutatkozik. Ezzel összefüggésben felmerül a kérdés, hogy milyen szerepe van e komoly, osztálytársadalmi probléma megoldásában és a társadalmunkon belüli interetnikus kapcsolatok fejlődésében a cigányok (történelmük, kultúrájuk, társadalmi fejlődésük, demográfiájuk) tudományos megismerése terén mutatkozó jelenlegi helyzetnek? Valóban az objektív ismeretek hiányáról van szó, vagy a tudományos kutatások eddigi eredményeinek társadalmi ignorálásáról?!

Jelen tanulmány áttekintést nyújt azokról az alapvető romológiai munkákról, melyek a társadalomtudományi diszciplínák szemszögéből foglalkoznak a szlovákiai cigányok történetével, kultúrájával és életmódjával; de nem öleli föl sem azokat a munkákat, melyek nem érik el a tudományos vagy ismeretterjesztő munkák szintjét, sem a szlovák írók cigány tárgyú irodalmi műveit vagy a kortárs cigány alkotók irodalmi munkásságát.

Mivel a cigányok a középkorban Európa-szerte úgy jelentek meg, mint „kis-Egyiptom hercegei”, egészen a 18. század második feléig általánosan elfogadott volt egyiptomi eredetük. Míg aztán a német H. M. G. Grellmann munkája, a *Historisches Versuch über die Zigeuner betreffend die Lebensart...* (Göttingen, 1787) felhívta a figyelmet az európai cigányok nyelvének az indiai nyelvekkel való hasonlóságára, ami további nyelv-